

ПРВА РУСКА ПРЕДСТАВНИШТВА У ЦРНОЈ ГОРИ И СРБИЈИ

Први руски конзулати у Србији и Црној Гори основани су у првој половини XIX вијена, у вријеме када те земље нијесу имале своју независност. Од XIV вијена оне су биле у саставу Османлијске империје, у својству вазала, са различитом аутономијом.¹ У то вријеме Русија је одржавала дипломатске односе са Турском.

Међутим, кад су завршена два руско-турска рата крајем XVIII вијена,² Русија је стекла право покровитељства над хришћанским становништвом у Турској, укључујући српски и црногорски народ. Користећи то право, стечено проливањем крви руских војника, Русија је почела оснивати своја дипломатска и конзуларна представништва на Балканском полуострву, мада је за то била потребна и формална сагласност султана.

Оснивање руских конзулата у Србији и Црној Гори не може се третирати као успостављање дипломатских односа, иако су руски конзули (ген-конзули и вице-конзули) на Балкану имали пуномоћ и бројне дипломатске обавезе, извршавали најзначајније дипломатске налоге царске владе и, као најважније, били су правни заштитници интереса народа Балканског полуострва.

Ипак, нако се то најчешће дешава у историји, двије земље успостављају контакте много прије него што успоставе званичне односе. Тако су 1711. године из Русије послали у Црну Гору руског пуковника Михаила Милорадовића, Херцеговца по поријеклу. Он је предао главарима црногорског народа писмо Петра I, у којем он позива Црногорце да помажу Русији у борби са Турцима.³ С друге стране, црногорски

1 „История Югославию“. М., 1963, т. I, стр. 107–111.

2 Рат од 1768–1774. године завршен је потписивањем Нучук-кајнарџијског мировног уговора, а рат од 1787–1792. потписивањем Јалског мировног уговора. См. Восточный вопрос во внешней политике России (конец XVIII и начало XIX вв.). М., 1978, с. 35–46.

3 „Энциклопедический словарь“. Под ред. К. К. Арсеньева и Ф. Ф. Петрушевского. СПб, 1897, т. 76, с. 618–620.

митрополити, архимандрити и друга световна лица, који су по традицији били вође црногорског народа у току 18. вијека, често су одлазили у Русију на царски двор са молбом за помоћ и покровитељство (Г. Дрекаловић, В. Петровић, Ст. Вукотић, П. Петровић и др.).⁴

На молбу митрополита М. Петровића, а по наредби Петра I (1724. године) из Русије су у Србију послали „синадског преводиоца“ Максима Суворова са породицом да „обучава тадашње становништво словенском и латинском језику“, јер се и Србија у 18. вијеку, као и Црна Гора, обраћала за покровитељство Русије.⁵ У исто вријеме руски изасланици, а прије свега амбасадори у Цариграду, одржавали су сталне контакте са српским и црногорским народима и помагали у сваком погледу „истовјерној браћи Словенима“.

Руски конзули на Балкану, осим својих уобичајених конзулатских обавеза, имали су за циљ да прате читав ток догађаја, као и то да ли Турска поштује своје обавезе према потчињеним народима. Такође је требало да они одржавају контакте са представницима локалних власти старосједјелаца, заправо све оно што законито спада у област дипломатске праксе.

Црна Гора

Постоје докази да се за првог руског конзула у Црној Гори може сматрати Алексеј Јосифович (Осипович) Мазуревски, који је постављен за конзула у Боки Которској (у Котору)⁷ 5. маја 1804. године.⁸ Иако је био наименован, он је ипак био под „римским императором“, пошто су Бока Которска и све Венецијанске области, укључујући и Далмацију, биле потчињене Светој римској империји. А. Мазуревски је до одредишта доспио преко Беча и Трста и 8. јула 1804. године је писао из Рисна (мјесто на обали Которског залива) да је 22. јуна стигао у „Боку ди Катаро“ и одатле отпутовао у Рисан, гдје је предао депешу грофу М. Ивелићу.⁹

4 АВПР, ф. Сношения России с Черногорией, оп. 95, дела 4, 7, 11, 15, 17, 20, 25, 29–31.

5 Там же, ф. Сношения России с Сербией и Словенией, оп. 86, 1721 г., д. I, л. 12; 1736 г., д. I.

6 Там же 1738, г. д. I.

7 Бока Которска или Которски залив. Види прилог. То мјесто се различито називало: Котор, Катаро, Бока ди Катаро и сл. У то вријеме она није улазила у састав Црне Горе. Тај приступачни залив је од империје, а после заључивања Пресбуршког мира између Француске и Аустрије (26. децембра 1805. године) био је под влашћу Француске.

8 АВПР, ф. СПб. ГА., IV–5, 1804–1809 г., д. 3, л. 34а – Конзулска дозвола коју је потписао Александар I.

9 М. Н. Ивелић – гроф генерал у руској служби, родом из Рисна. Три пута су га слали у Црну Гору и Херцеговину (1774, 1788 и 1803. године) ради јачања руског утицаја и пружања отпора Турској. Године 1803. су га послали код митрополита П. П. Његоша са посебном мисијом да се руско покровитељство супротстави француском утицају.

(АВПР, ф. СПб. ГА., 1–7, 1803–1809 гг., д. 4, папка 2, л. 19–69; инструкция М. Ивеличу от 26 октября 1803 года. См. танже: Достян И. С. Россия и балканский вопрос. М., 1972 г., с. 47–49.

Међутим, пошто из Беча није добио писмено одобрење, конзулат није отворио.¹⁰ Тако он тек у извјештају из Рисна од 6. октобра 1804. године – пише: „Конзулат који ми је повјерен отворен је уз уобичајене церемоније 2. октобра, у присуству његове свјетлости господина генералног пуковника и кавалера, грофа Ивелића и црногорских брдских изасланика.¹¹ Ипак, остаје нејасно гдје је отворен конзулат. У свим инструкцијама које је добио А. Мазуревски говори се о отварању конзулата у Котору. У совјетској историографији (Хитрова Н. И.) и југословенској (Ј. Бојовић, Р. Петровић, Р. Распоповић и др.) сматра се да је конзулат био у Котору. Али, зашто је онда у почетку своје извјештаје А. Мазуревски писао из Рисна?

Црногорски митрополит Петар I Петровић Његош, не само што је одобрио отварање руског конзулата, него је и сам написао о томе специјалну објаву да се прочита на пијаци, гдје се масовно окупљају Црногорци. Та објава је гласила: „Све чиновничке старјешине и сви Црногорци и Брђани су дужни да уважавају, поштују и слушају руског конзула, а када посјећују Котор и друге градове да наврате код њега и обрате се за мишљење, као и да се пожале за било какве неправичности.“¹²

Према законски утврђеним конструкцијама дворски савјетник А. Мазуревски је при извршавању обавеза морао штитити високе интересе империје, па је према томе био дужан да сваком Русу и сваком руском броду пружа помоћ и покровитељство, да пише „тачне извјештаје“ о трговини и свим погодностима за Русију, да обавјештава о свему што се догађа, да демантује лоше гласове о Русији, а онда кад је у неприлици да се обрати за помоћ руском амбасадору у Аустрији.¹³ Инструкција је садржала сљедеће: главни разлог Вашег именовања је сусједство Боке Которске са Црном Гором и Херцеговином, а циљ је да Ваше министарство буде тачно и подробно извјештавано о свему важнијем што се догађа у поменутих областима. Затим је А. Мазуревском дато упутство да од М. К. Ивелића добије конкретна и подробна објашњења о његовој мисији у Црној Гори. Уз то, руски конзул је био обавезан да свуда прати Ивелића и извршава све његове директиве, тј. да буде његов лични секретар. Према датом упутству, требало је да они свргну са власти црногорског митрополита П. П. Његоша, који се дописивао са Наполеоном и припремао да му помогне при искрцавању француске војске на јадранску обалу. Осим тога, требало је да организују Црногорце и становнике Боке Которске за пружање војног отпора у случају доласка Француза.¹⁴ Међутим, сви напори Ивелића и Мазуревског завршени су потпуним неуспјехом, управо због тога што је П. П. Његош уживао велику

10 АВПР, ф. СПб, Г. А., IV–5, 1804–1809, д. 3, л. 10; А. Мазуревски је чекао писмено одобрење аустријског двора за отварање конзулата и за његово ступање на дужност.

11 АВПР, ф. СПб, Г. А., IV–5, 1804–1809, д. 3, л. 14.

12 АВПР, ф. СПб, Г. А., IV–5, 1804–1809, д. 3, л. 11–12.

13 АВПР, ф. СПб, Г. А., IV–5, 1804–1809, д. 3, л. 28–22 об.

14 Достјан И. С., „Россия и балканский вопрос“. М., 1972, с. 47–49.

популарност у народу. Зато је царска влада била принуђена да потпуно измени свој однос према Црној Гори, па је 1805. године послала личног царског заступника С. А. Сановскога ради обнављања пријатељских односа са митрополитом.¹⁵ Нешто касније, кад су Ивелић и Мазуревски опозвани, С. Сановски је остао, али већ није имао звање конзула. Он је тада одржавао контакте са руским конзулом у Рагузи (Дубровнику).

Треба напоменути да Русија у то вријеме није могла имати свог конзула непосредно у Црној Гори (у Цетињу или неком другом мјесту).¹⁶ Управо због тога су почетком 19. вијека руским конзулима у Рагузи давали упутства из Русије да одржавају сталне односе са црногорском владом (види у прилогу списак руских конзула у Рагузи). И зато нимало не изненађује, што је Русија 12. августа 1878. године за првог министра–резидента уз црногорскога књаза, са мјестом боравка у Цетињу, именовала управо бившег конзула у Рагузи – Александра Семјоновича Јонина¹⁷ (види у прилогу списак руских министара резидената у Цетињу). Тај догађај се већ може сматрати као успостављање дипломатских односа између двије суверене државе.

Србија

Србија је постала вазалска кнежевина са унутрашњом аутономијом последице упорне борбе Русије са Турском, а први пут је добила аутономију Адриано-пољским мировним уговором 1829. године, што је потврђено у султанским хатима и шерифима 1830. и 1833. године.¹⁸ У фебруару 1835. године у Србији је донесен устав. Међутим, тај устав нијесу признале Турска, Аустрија и Русија због његове „револуционарности“, па је зато био поништен. Умјесто овог устава, у договору са Русијом, Турска је „поклонила“ Србији нов устав у децембру 1838. године.¹⁹ И тако је српска кнежевина добила своју државност.

Руска влада је још одраније била заинтересована за оснивање конзулата у Србији, а нарочито од када је она добила своју аутономију и када су у Београду почеле отворати своје конзулате једна за другом Аустрија – 1836, Енглеска – 1837 и Француска 1839. године.²⁰ Ипак, руски конзулат је најприје основан у непосредној близини Србије, у Орсови (Оршови).²¹ Дворски савјетник Герасим Васиљевич

¹⁵ АВГР, ф. СПб. Г. А., I–5, 1805, д. I; См. такође: Достян И. С., „Россия и балканский вопрос“. М., 1972, с. 55–56.

¹⁶ Због тога су А. Мазуревског послали у Бокуноторску.

¹⁷ АВГР, ф. П. А., д. 1101, л. 55–58; ф. ДЛС и ХД, циркулар II, 1878 г.; ф. ДЛС и ХД, оп. 464, д. 1557; Опумоћену повељу А. С. Јонин је уручио књазу Николи I 7. новембра 1878. год. (ф. СПб, Г. А., V–A2, д. 1049, л. 202–204), а он је у ствари радио на Цетињу од јануара 1878. године.

¹⁸ „История Югославии“. М., 1963., т. I, с. 326–329.

¹⁹ „История Югославии“. М., 1963, т. I, с. 335–336.

²⁰ Там же, Указ. соч., с. 337

²¹ Орсава (Оршава) – то су у ствари двије варошице код Гвоздених врата на Дунаву (Стара Оршава и Нова Оршава).

Вашћенко²² именован је за конзула у Орсови 4. марта 1837. године, а већ почетком 1838. (по директиви Николаја I од 8. јануара 1838. године) по хитном поступку је премјештен у Београд за „привременог агента“ да би стално контролисао испуњава ли кнез Милош своје обавезе према кнезу Долгоруком.²³ Кнез Долгоруки је био ађутант Николаја I и његов специјални емисар у Србији крајем 1837. године, са задатком да ослаби утицај енглеског конзула Хоџеса.

Положај Г. В. Вашћенка у Београду био је прилично деликатан, јер он није имао званичан статус код српске владе. Но и поред тога он је био врло активан и, судећи по извјештајима, српске власти су га уважавале.²⁴ Због унутрашњих неприлика у Србији (борба за власт у кнежевини) руска влада је одговлачила доношење одлуке о оснивању конзулата у Београду.

И тако је Николај I тек 16. априла 1838. године донио одлуку о оснивању Генералног конзулата у Србији и потврдио његов статус.²⁵ Међутим, реализација те одлуке је одложена за неко вријеме. Другог априла 1839. године цар је одобрио реферат вице-канцелара, грофа К. В. Неселрода о оснивању Генералног конзулата.²⁶ За све то вријеме Г. В. Вашћенко је у ствари вршио функцију представника царске владе у Београду, само што на извјештајима које је слао у Петровград није стајао печат Генералног конзулата него „Руско-императорске агенције“ у Србији.²⁷ По свој прилици, генерални руски конзулат у Београду је отворен тек 3. септембра 1839. године.²⁸ О том отварању свједочи сачувана захвалница српских регената Аврама Петронијевића, Ефрема Обреновића и Фоме (Тома) Вучића Перишића са датумом од 3. септембра 1839. године.²⁹

Оснивање руских конзулата, како у Србији и Црној Гори тако и на читавом Балканском полуострву, несумњиво је имало позитиван карактер. Руски дипломати, иако су заступали интерес царске владе, одиграли су историјски прогресивну улогу у развоју и у учвршћивању веза између народа тих земаља, као и у учвршћивању њихових веза са Русијом. Исто тако, руски дипломати су одиграли прогресивну улогу у борби српског и црногорског народа за националну независност и државност.

22 АВПР, ф. ДЛС и ХД, оп. 464, д. 603, л. 1–45.

23 Там же, ф. СПб. Г. А., I–1, д. 14, л. 3–4.

24 АВПР, ф. ДЛС и ХД, оп. 464, д. 603, У–А2, д. 218–220.

25 Там же, ф. СПб, Г. А., П. О., 1839, д. I, л. I.

26 АВПР, ф. ДЛС и ХД, оп. 464, д. 603, У–А2, д. 218–220, л. 2–206.

27 АВПР, ф. Г. А., У–А2, д. 220, л. 2, 3, 7.

28 Докуменат о тачном датуму отварања конзулата нијесмо успјели пронаћи. Ипак, дипломатска пракса тога времена обавезивала је владаре Србије да одмах обавијесте о том догађају. А први Вашћенков извјештај са печатом Генералног конзулата датира од 4. септембра 1839. године.

29 Там же, л. 55–55об.

Представници Русије у Београду

- ВАЩЕНКО Г. В.**
генерални конзул 1838/1839 – 1843
ф. ДЛСиХД, оп. 464, д. 608
ф. Г. А., П. О., 1869, д. 1
ф. Г. А., I-I, д. 14, л. 6–4
ф. Г. А., I-9, 1837–48, д. 6
ф. Г. А., I-9, 1840–43, д. 8
ф. Г. А., V-A2, дд. 218–224
- ДАНИЛЕВСКИЙ Г. И.**
генконзул, 1843–1849. г.
ф. ДЛСиХД, оп. 464, д. 1090, 1091
ф. Г. А., IV-2, 1853, д. 4, л. 96.
ф. Г. А., I-1, д. 19, л. 68–69
– ФЕДОРОВ А. Т., 1846–1847. г.
ф. Г. А., V-A2, дд. 224–231
привремено управљао
генералним консулатом
- ЛЕВШИН Д. П.**
генконзул, 1849–1851. г.
ф. ДЛСиХД, оп. 464, д. 1987
ф. Г. А., V-A2, дд. 230–234
– ПОПОВ С. И. 1850. г.
повремено управљао
генералним консулатом
- ТУМАНСКИЙ Ф. А. (В. И. – ?)¹**
генконзул, 1851–1853. г.
ф. ДЛСиХД, оп. 464, д. 308
ф. Г. А., V-A2, дд. 234–236
- МУХИН Н. Я.**
генконзул, 1853 –1856. г.²
ф. ДЛСиХД, оп. 464, д. 2351
ф. Г. А., V-A2, дд. 236–239
- МИЛОШЕВИЧ М.**
генконзул, 1856–1860. г.
ф. Г. А., V-A2, дд. 239–244
– СОКОЛОВ (К. А. – ?)³, 1859. г.
повремено управљао
генералним консулатом
- ВЛАНГАЛИ А. Е. (А. Г.)**
генконзул, 1860–1863. г.
ф. ДЛСиХД, оп. 464, д. 689
ф. Г. А., V-A2, дд. 244–249
ф. Г. А., I-9, 1840, д. 8
ф. Г. А., I-9, 1846, д. 6

¹ Тачне иницијале нијесмо успјели утврдити.

² Из Београда се одселио у новембру 1853. године због руско-турског рата. Извјештај је писан из Земљина.

³ Тачне иницијале нијесмо успјели утврдити.

- ШИШКИН Н. П.
генконзул, а од 5. маја 1868. г.
дипломатски агент и
генконзул, 1863–1875. г.
ф. Г. А., IV–2, 1853–1887, д. 4
ф. Г. А., V–A2, дд. 249–267
ф. Канцелярија, 1868, д. 10, л. 9
- КАНЦЕВ А. Н.
дипагент и генконзул, 1875–1877.
г.
– ЛАДЫЖЕНСКИЙ Н. Н., 1877. г.
повремено управљао
генералним консулатом
ф. ДЛСиХД, оп. 464, д. 1639
ф. Г. А., V–A2, дд. 266–271
- ПЕРСИАНИ А. И.
дипагент и генконзул,
од 12. августа 1878. г. – министар-
резидент, од 14. марта 1889 г. –
изванредни посланик и
опуномоћени министар,
1877–1894. г.
– НЕКЛЮДОВ А. И.,
1894–1895. г.
привремени повјереник
РОЗЕН Р. Р.
изванредни посланик и
опуномоћени министар, 1895–1897. г.
ф. ДЛСиХД, оп. 726, д. I, л. 53
ф. Г. А., V–A1, д. 9
ф. Г. А., V–A2, дд. 270–278
ф. Политархив, д. 414–461
ф. Миссија в Белграде, оп. 508/2
- ИЗВОЛЬСКИЙ А. П.
изванредни посланик
и опуномоћени министар, 1897. г.
ф. ДЛСиХД, циркуляр № 7, 1895
ф. Политархив, дд. 462–470
- ЖАДОВСКИЙ В. В.
изванредни посланик
и опуномоћени министар,
1897–1900. г.
– НЕКЛЮДОВ А. И., 1896, 1897,
1899. г.
– МАНСУРОВ П. Б. (?), 1900,
1901. г.
привремени повјереник
ф. ДЛСиХД, циркуляр № 6, 1897
ф. Политархив, дд. 470–471
- ЧАРЫКОВ Н. В.
изванредни посланик
и опуномоћени министар,
1900–1904. г.
ф. ДЛСиХД, циркуляр № 31, 1897
ф. Политархив, дд. 472–488
- ф. ДЛСиХД, циркуляр № 27, 1900
ф. Политархив, дд. 468–504

– МУРАВЬЕВ–АПОСТОЛ–
КОРОБЬИН В. В. 1903–1904. г.
привремени повереник

ГУБАСТОВ К. А.
изванредни посланик
и опуномоћени министар,
1904–1906. г.

ф. ДЛСиХД, циркуляр № 10, 1904
ф. Политархив, дд. 504–510

– ЕВРЕИНОВ Б. Н., 1906. г.
привремени повјереник

СЕРГЕЕВ В. С.
изванредни посланик
и опуномоћени министар,
1906–1909. г.

ф. ДЛСиХД, циркуляр № 21, 1906
ф. Политархив, дд. 510–520

ГАРТВИГ Н. Г.
изванредни посланик
и опуномоћени министар,
1909–1914. г.

ф. ДЛСиХД, циркуляр № 16, 1909
ф. Политархив, дд. 520–532

– ШТРАНДТМАН В. Н.⁴, 1914. г.
привремени повјереник

ТРУБЕЦКОЙ Г. Н.
изванредни посланик
и опуномоћени министар,
1914–1916. г.

ф. ДЛСиХД, циркуляр № 16, 1914
ф. Политархив, дд. 532–537

– ПЕЛЕХИН Б. П., 1916–1917. г.
привремени повјереник

Представници Русије у Дубровнику (за Црну Гору)

ИОНИН А. С.
министар-резидент, 1878–1883. г.
– ШПЕЙЕР А. Н., 1883. г.
привремени повјереник

ф. ДЛСиХД, циркуляр № 11, 1878
ф. Г. А., V–A2, д. 1049–1051
ф. Политархив, д. 1512–1524

КОЯНДР А. И.
министар-резидент, 1883–1884. г.
– ПАССЕК В. Б., 1884. г.
привремени повјереник

ф. ДЛСиХД, циркуляр № 9, 1883
ф. Политархив, д. 1524–1528

⁴ Послије револуције био је заступник у пословима руске емиграције у Краљевини СХС.

- АРГИРОПУЛО К. М. ф. ДЛСиХД, циркуляр № 8, 1884
министар-резидент, 1884–1897. г. ф. Политархив, д. 1528–1552
- ГУБАСТОВ К. А. ф. ДЛСиХД, циркуляр № 21, 1897
министар-резидент ф. Политархив, д. 1562–1567
- ВЛАСОВ П. М. ф. ДЛСиХД, циркуляр № 29, 1900
министар-резидент, 1900–1902. г. ф. Политархив, д. 1562–1567
- ЩЕГЛОВ А. Н. ф. ДЛСиХД, циркуляр № 24, 1902
министар-резидент, 1902–1905 г. ф. Политархив, д. 1567–1576
– СОЛОВЬЕВ 1905. г.
– ЛОБАЧЕВ П. А.
привремени повјереник
- МАКСИМОВ П. В. ф. ДЛСиХД, циркуляр № 8, 1905
министар-резидент, 1905–1909. г. ф. Политархив, д. 1576–1589
– ШТЕИН Е. Ф. 1908–1910. г.
– ДЬЯЧЕНКО Н. Н.
- ИОНИН А. С.⁵ ф. ДЛСиХД, циркуляр № 11, 1878
генконзул, 1869–1878. г. ф. Г. А., V–A2, д. 734–751
ф. Политархив, д. 1101
– А. СОРОКИН, 1870. г.
– Н. ИЛАРИОНОВ, 1872. г.
– М. БАКУНИН, 1874. г.
привремено управљали
генконзулатом

А. Никифоров

Превела са руског
Дурија Појатић

⁵ У Црној Гори је 1878. године постављен самостални министар-резидент, па зато нема потребе продавати списак руских представника у Рагузи, који су били одговорни за односе између Русије и Црне Горе.